

Keuze op leven en dood

Ledevaartkerk Chaam, zondag 12 februari 2023

Ds. Sara Dondorp

Eerste Schriftlezing: Deuteronomium 30:15-20

Tweede Schriftlezing: Matteüs 5: 17-26

Inleiding

Thema vanmorgen is 'Keuze op leven en dood'. Het thema is ontleend aan Deuteronomium 30. Mozes onderwijst het volk, vlak voor ze het beloofde land betreden. Daarbij stelt hij ze de weg ten leven voor en een weg ten dode. Als ik denk aan de duizenden slachtoffers in Turkije en Syrië: zij hadden geen keuze tussen leven en dood. Om hen kunnen we alleen rouwen. De les van Mozes is voor de achterblijvers. Hoe ga je verder in het leven, als er bijna niets meer over is. De afgelopen dagen las ik in de biografie over Etty Hillesum. Zij begon als Joodse vrouw haar dagboek in het voorjaar van 1941. Haar leven werd steeds meer onmogelijk gemaakt. Te midden van de haat zocht ze naar medemenselijkheid. De titel Deuteronomium betekent 'tweede wet'. Het is een boek dat waarschijnlijk is geschreven tijdens de Babylonische ballingschap. De wet van Mozes, vertaald voor de hoorders van die tijd. Vele jaren later. Dat is precies wat Jezus in de Bergrede ook doet: hij vertaalt de wet van Mozes voor de hoorders van zijn tijd. En dat is wat wij hier in de Ledevaartkerk ook proberen te doen: het vertalen van de Bijbelse woorden voor mensen van onze tijd!

Overdenking

Gemeente van Jezus Christus,

Hij had Etty Hillesum gesmeekt om onder te duiken. De schrijver Klaas Smelik, die bevriend was met Etty Hillesum, vertelde het later aan zijn zoon Klaas Smelik jr. Hoe hij Etty met klem vroeg onder te duiken. Dat kon bij hem thuis. Maar ze wilde niet. "Ik wil het lot van mijn volk delen." Judith Koelemeijer schrijft hierover in de proloog van haar biografie. Vrijwel tegelijkertijd las ik Deuteronomium 30 over keuze tussen leven en dood. Die keuze van Etty Hillesum bleef door mijn hoofd spoken. Oppervlakkig gezien zou je kunnen zeggen dat ze de dood koos. De weg die met grote waarschijnlijkheid tot de dood zou leiden. Toch zie ik haar keuze meer als een keus voor leven. Een keus voor solidariteit, voor medemenselijkheid. Een keus tegen haat en vernietiging.

Etty Hillesum kende de bewuste keuze voor de dood van binnenuit. Ze had een tante die kampte met geestesziekte en haar broer Mischa was met psychoses opgenomen geweest. Zelf was ze regelmatig bang om ook op dat spoor terecht te komen. Laten we het vooral niet vergeten: Depressiviteit en andere mentale aandoeningen zijn heel serieus. Er zijn mensen die geen uitweg in het leven zien. Op grond van de Bijbel zou je dat kunnen veroordelen, maar dat lijkt mij niet een weg van medemenselijkheid. Als het leven niets anders is dan duisternis en uitzichtloos lijden, dan is er geen sprake van keuze. Hooguit zou je kunnen zeggen dat de dood dan voor die mens kiest. Niet andersom. Daarover kunnen we alleen met compassie spreken.

In haar dagboek schrijft Etty over haar strijd tegen depressiviteit. Dat dagboek begint ze in maart 1941 op voorstel van haar therapeut. In eerste instantie schrijft ze vooral over haar contacten met de psychochiroloog Julius Spier. Deze leerling van Jung beoefende handleeskunde op een wetenschappelijk-therapeutische manier. Julius Spier helpt Etty mentaal overeind. Ze voelt het als een nieuw begin, als een wedergeboorte.

Over de situatie in Nederland tijdens de bezetting schrijft ze in het begin niet veel. Maar haar houding is al meteen heel duidelijk. Op 15 maart 1941, één van haar eerste aantekeningen, schrijft ze over wat ze noemt: het probleem van haar tijd: "De grote haat tegen de Duitsers, die het eigen gemoed vergiftigt. Laat ze allemaal maar verzuipen, tuig, uitgassen moet je ze, deze uitingen behoren tot de dagelijkse conversatie en geven iemand soms het gevoel, dat het niet meer mogelijk is in deze tijd te leven. Tot opeens enige weken geleden plotseling de verlossende gedachte kwam, die als een aarzelend piepjong grassprietje omhoog stak tussen een woestenij van onkruid: En al zou er nog maar één fatsoenlijke Duitser bestaan, dan zou die het waard zijn in bescherming genomen te worden tegen de hele barbaarse bende en om die éne fatsoenlijke Duitser zou men dan niet zijn haat mogen uitgieten over een geheel volk."¹ Etty wilde haar ziel niet laten vergiftigen door de haat die de Duitse bezetters te weeg brachten. Tegenover de dood en verderf zaaiende ideologie van de nazi's, zette zij haar gedachten over zelfinzicht en medemenselijkheid.

De nazi's spraken van levensruimte en levenskracht. Maar ze spraken vooral ook een taal van geweld en uitsluiting. Ze probeerden heel veel mensen van hun menselijkheid te ontdoen. Daar waar andere mensen geen mensen mogen zijn maar gereduceerd worden tot ongedierte, kan je spreken over een keuze voor dood. Voor tegenspoed en vloek. En helaas is zulke retoriek niet iets van het verleden. Het bewonderenswaardige van Etty vind ik dat ze weigert in een taal van haat mee te gaan. Je bent in de verleiding om aanhangers van die ideologie te haten. Maar dan ga je mee in een spiraal van haat die iedereen naar beneden trekt. Ik denk aan het boekje van Antoine Leiris: "Mijn haat krijgen jullie niet" uit 2015. Zijn vrouw Hélène kwam om bij de aanslag in Bataclan in Parijs. Hij was daar intens verdrietig over. Maar als hij de aanslagplegers zou gaan haten, dan zouden zij gewonnen hebben. Dan zou de haat gewonnen hebben. Dat wilde hij niet. Hij koos voor het leven. Hij koos voor de taal van de liefde.

Mozes houdt het volk een keuze voor tussen voorspoed en tegenspoed, tussen leven en dood. Natuurlijk kiezen we het liefst voor voorspoed en leven. En de Bijbel zou dan een routekaart zijn om bij die keuze te helpen. Doe het goede en mijdt het kwade, staat daar vaak te lezen. Helaas is dat een al te simpele voorstelling van zaken. Alsof keuzes in het leven altijd helder en duidelijk zijn. In de Bijbel lezen we ook hoe het niet altijd lukt het goede te doen. Over aartsvader Jacob die met een vreemde vecht bijvoorbeeld, over de profeet Jona die vlucht voor zijn roeping of over koning David die de vrouw van zijn buurman bemachtigt. In de weerbarstigheid van

¹ Geciteerd in: Judith Koelemeijer, *Etty Hillesum Het verhaal van haar leven*, Uitgeverij Balans, 2022, pag. 26

het dagelijkse leven lukt het lang niet altijd om het goede te doen. En soms is niet eens helemaal duidelijk wat het goede precies is. Voor Etty Hillesum zou de keuze om onder te duiken even verdedigbaar zijn als de keuze om naar Westerbork te gaan.

Een keuze voor het leven leidt tot liefde en medemenselijkheid. Een taal van haat en het uitsluiten van mensen of zelfs het onmenselijk verklaren van mensen, dát is een keuze voor de dood. Dat is een weg die indruist tegen Gods liefde. De keuze waar Mozes ons voor stelt is niet zomaar toepasbaar, het is een wijze levensles, die je je leven lang mee draagt. Niet een pasklaar recept, maar een kompas Een wet over het geleefde leven. Een wet die we moeten blijven overdenken. Elke generatie opnieuw. Elke fase van ons leven opnieuw. Dat is precies wat Jezus doet. Niet gedachteloos de regels toepassen, maar blijven nadenken over de geest van de wet. De Schriftgeleerden proberen Jezus daarop te vangen. Zij spreken over de letter van de wet. Die oude regels, die verouderde taal. Dat is toch voorbij! "Gij zult niet doodslaan", staat er, pleeg geen moord. Nee, dat doen we niet. Dus gaat het niet over ons. Maar zo makkelijk is het niet, zegt Jezus. De wet is bedoeld om het mensen mogelijk te maken op een vreedzame manier met elkaar samen te leven. Om elkaar als medemensen te kunnen blijven zien. Dat geldt nog steeds in onze tijd. Dus pleeg ook geen moord in gedachten. Zorg dat je vrede houdt met je medemens. Dát is een keuze voor het leven. Een keuze voor het goede leven, onder Gods zegen. Die keuze maak je door liefdevol te leven en samen te leven, Dat gold in de tijd van Mozes, die volgens de traditie de wet opschreef, dat gold in de tijd van de ballingschap, toen priesters de wet voor een tweede keer opschreven. Het gold in de tijd van Jezus, in de tijd van Etty Hillesum, in de tijd van Antoine Leiris en het geldt voor ons. Niet slaafs doen wat Mozes zegt, zelfs niet slaafs doen wat Jezus zegt, maar de moed vatten om te leven naar de geest van Gods wet. Kies de weg van liefde en medemenselijkheid. Durf te leven, met Gods zegen en met de medemensen om je heen!
Amen